

УДК 330.4:336

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТА СТАНУ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Короленко С.М., к.е.н., доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг
Korolenko S., Ph.D., assistant professor of economics of Krivoy Rog National University

S. Korolenko. Analysis of essence and state of national debt

In the article the scientific going is systematized near interpretation of concept «National debt». The state of national debt of Ukraine is analysed for 2013-2016, as one of factors of influence on development of economy, the factors of influence on the origin of national debt are certain. The question of promissory policy is investigational, expedience and efficiency of which will be instrumental in the leading out of Ukraine from critical position and defence of its financial safety. It is concluded that excessive attraction of funds on under-profitable conditions, along with irrational use of them, hinders long-term economic growth of the country. To settle accounts with creditors, the country is forced to divert more and more resources from the needs of social and economic development. This, in turn, leads to a reduction in state budget expenditures, and the curtailment of capital investments. Based on the results of the survey, it was noted that the structure of Ukraine's public debt should be shifted to the dominance of domestic debt obligations over external debt. Borrowings should be carried out mainly in the national currency. Only an effective debt policy can improve the level of debt security, reduce the size of the state budget deficit and contribute to the economic strength of the country.

Короленко С.М. Аналіз сутності та стану державного боргу

У статті систематизовано наукові підходи до трактування поняття «державний борг». Проаналізовано стан державного боргу України за 2013-2016 рр., як одного із факторів впливу на розвиток економіки, визначено чинники впливу на виникнення державного боргу. Досліджено питання боргової політики, доцільність та ефективність якої сприятимуть виведенню України з критичного становища та захисту її фінансової безпеки. Зроблено висновок, що надмірне залучення коштів на недосить вигідних умовах поряд з нераціональним їх використанням перешкоджають довгостроковому економічному зростанню країни. Щоб розрахуватися з кредиторами, країна вимушена все більше ресурсів відволікати від потреб соціально-економічного розвитку. Це, у свою чергу, веде до скорочення витрат державного бюджету, згортання капіталовкладень. За результатами проведеного аналізу логічно зазначити, що структура державного боргу України має бути зміщена до переважання внутрішніх боргових зобов'язань над зовнішніми. Запозичення мають здійснюватися переважно в національній валюті. Тільки ефективна боргова політика може підвищити рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету та сприяти економічній міцності країни.

Короленко С.Н. Анализ сущности и состояния государственного долга

В статье систематизированы научные подходы к трактовке понятия «государственный долг». Проанализировано состояние государственного долга Украины за 2013-2016 гг., как одного из факторов влияния на развитие экономики, определено факторы влияния на возникновение государственного долга. Исследовано вопрос долговой политики, целесообразность и эффективность которой будут способствовать выведению Украины из критического положения и защиты ее финансовой безопасности. Сделан вывод, что чрезмерное привлечение средств на недостаточно выгодных условиях наряду с нерациональным их использованием препятствуют долгосрочному экономическому росту страны. Чтобы рассчитаться с кредиторами, страна вынуждена все больше ресурсов отвлекать от потребностей социально-экономического развития. Это, в свою очередь, ведет к сокращению расходов государственного бюджета, сворачивание капиталовложений. По результатам проведенного отмечено, что структура государственного долга Украины должна быть смещена к преобладанию внутренних долговых обязательств над внешними. Заимствования должны осуществляться преимущественно в национальной валюте. Только эффективная долговая политика может повысить уровень долговой безопасности, позволит снизить размер дефицита государственного бюджета и способствовать экономической прочности страны.

Постановка проблеми. Сучасна економічна ситуація в Україні характеризується нестабільністю зв'язків із зовнішніми ринками збуту, скороченням внутрішнього споживання разом із відсутністю розвитку перспективних галузей промисловості, політичною нестабільністю тощо. Така ситуація загострила проблему соціально-

економічного розвитку країни та боргової безпеки держави. Одним із найвпливовіших факторів, який відчутно гальмує розвиток країни, є зростання боргового навантаження. Тому ефективність залучення та раціональне використання коштів є актуальною проблемою, оскільки тільки ефективна боргова політика може підвищити рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету та сприяти економічній міцності країни.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивченням проблеми державного боргу займалися і займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. В опублікованих працях висвітлено погляди авторів на сутність та економічну природу державного боргу, розглянуто теоретичні та практичні проблеми виникнення, обслуговування державного боргу та його наслідки на розвиток економіки країни, досліджено тенденцію його розвитку, розроблено пропозиції щодо вирішення нагальних проблем тощо. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і прикладних аспектів сучасного боргового стану держави зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені: В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик, З.І. Ватаманюк, С.М. Панчишин, С.К. Ревенчук, Т.П. Вахненко, Н.І. Дубницька, А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко, Л.М. Капаєва, М.С. Лях, Р. Макконелл, С. Брю та інші.

Виокремлення невирішених проблем, яким присвячена стаття. Відзначаючи цінність і значимість проведених вище зазначеними авторами досліджень з питань державного боргу, розглядаючи його як один із методів мобілізації фінансових ресурсів до державного бюджету, інструментом регулювання грошово-кредитної сфери та платіжного балансу країни, слід відзначити, що великі розміри державного боргу України, а також, відповідно, зростання витрат на його обслуговування стають основним тягарем для державного бюджету та одним із чинників економічної й фінансової нестабільності. За наявності великої кількості конструктивних думок, пропозицій, висновків і узагальнень визначена проблематика ще не має однозначного вирішення. Тому аналіз сучасного боргового стану держави, визначення сутності й економічної природи державного боргу, чинників впливу на його виникнення, ефективна боргова політика потребують більш ретельного дослідження задля удосконалення основних складових та шляхів щодо попередження загроз для економічної безпеки України.

Метою роботи є дослідження теоретичних основ та прикладних проблем сучасного боргового стану держави.

Результати дослідження. Поточна економічна ситуація в Україні характеризується вагомим зростанням боргового навантаження, що виступає одним з базових факторів гальмування розвитку економіки країни. Зміни у політиці Уряду, які пов'язані з питаннями грошово-кредитної та фіскальної політики і неспроможність держави самостійно вирішити проблеми фінансування видатків державного бюджету призводять до взяття в борг нових грошових коштів, які, вливаючись у загальні фінансові ресурси держави, впливають на подальший розвиток економіки країни. Такий процес влиття грошових коштів у кругообіг державних фінансових ресурсів не завжди призводить до позитивних зрушень. Рівень державного боргу досяг такої позначки, яка є небезпечною.

Вивченням проблеми державного боргу займалися і займаються вчені багатьох країн. Ними досліджуються як теоретичні, так і практичні проблеми виникнення, обслуговування боргу та його вплив на розвиток економіки країни.

Державна заборгованість країни, як боргова категорія тісно пов'язана з запозиченнями держави, тому це поняття нерозривно формується та стосується терміну «державний борг».

Серед учених-економістів немає єдиної думки щодо визначення економічної сутності поняття «державний борг». Тлумачення цієї категорії можна спостерігати у табл. 1.

Таблиця 1

Погляди науковців на сутність економічної категорії «державний борг»

АВТОР	ПОНЯТТЯ
Бюджетний Кодекс України 1 [С. 633]	загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення
В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик 2 [С. 633]	нагромаджена урядом сума запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів
З.І. Ватаманюк, С.М. Панчишин, С.К. Ревенчук та ін. 3 [С. 383]	загальна сума випущених, але непогашених державних позик з нарахованими відсотками, які мають бути виплачені до певної дати за певний строк
Т.П. Вахненко 4 [С. 16]	заборгованість держави в процесі формування і використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав
Н.І. Дубницька 5 [С. 107]	сукупні зобов'язання центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств та організацій
А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко 6 [С. 52]	загальна сума заборгованості держави внаслідок непогашення позик та невиконання за ними процентів
Л.М. Капаєва, М.С. Лях 7 [С. 128]	загальний розмір накопиченої заборгованості держави
Р. Макконелл, С. Брю 8 [С. 457]	суспільний актив, що складається з фінансових активів усіх суб'єктів ринку
С. В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій 9 [С. 61]	загальна сума заборгованості держави внутрішнім і зовнішнім кредиторам внаслідок непогашення боргових зобов'язань та невиконання за ними відсотків, а також сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету
О.Р. Романенко 10 [С. 243]	сума заборгованості за всіма борговими зобов'язаннями держави, відсотки за нею і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки
Ю.М. Руденко 11 [С. 168]	сума заборгованості з випущених і непогашених державних позик центрального чи місцевого уряду й автономних урядових установ
І.С. Мірошниченко 12 [С. 107]	сума боргових зобов'язань держави перед іноземними кредиторами (державними та (чи) приватними), включаючи зобов'язання за державними гарантіями, з урахуванням відсотків за користування позичками, що підлягають сплаті у встановлені строки, згідно з принципами кредитування

На нашу думку, найбільш повним є визначення, наведене в [1], що підтверджено в наших дослідженнях.

Порядок формування державного боргу України здійснюється шляхом здійснення зовнішніх і внутрішніх запозичень та обслуговування вже існуючого боргу. За 2013-2016 рр. простежується тенденція до зростання державного та гарантованого державою боргу України (табл. 2), що характеризується наслідками загострення економічної нестабільності країни внаслідок високих валютних ризиків запозичень та значного боргового навантаження на бюджет.

Одним із домінуючих факторів розвитку національних економік та одним із основних чинників економічної безпеки країни є рівень зовнішньої заборгованості. В Україні особливо небезпечним є суттєве збільшення обсягу зовнішнього боргу. Ці процеси посилюють ризики залежності України від іноземного фінансування. Так питома вага внутрішнього державного боргу за період 2013-2016 рр. складала відповідно 53,5; 48,7; 38,1; 36,9 %, а зовнішнього за цей же період відповідно – 46,5; 51,3; 61,9; 63,1 %, тобто спостерігається тенденція до збільшення диспропорції між внутрішнім та зовнішнім

державним боргом. Як бачимо державний борг України нарощується за рахунок зовнішнього боргу, що підтверджує ту ситуацію яка склалася в Україні.

Таблиця 2

Державний та гарантований державою борг України, млрд грн

Показник	Рік			
	2013	2014	2015	2016
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	584,79	1 100,83	1 572,18	1 728,88
Державний борг	480,22	947,03	1 334,27	1 464,55
Внутрішній борг	256,96	461,00	508,00	540,70
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	254,05	458,23	505,36	538,15
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	2,91	2,78	2,65	2,55
Зовнішній борг	223,26	486,03	826,27	923,85
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	61,90	169,09	337,45	350,20
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	7,28	16,37	32,71	43,60
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00	0,00
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	138,91	272,51	415,27	487,50
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	15,17	28,05	40,84	42,56
Гарантований державою борг	104,57	153,80	237,91	264,33
Внутрішній борг	27,13	27,86	21,46	19,33
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	21,14	21,57	16,40	15,95
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	5,99	6,30	5,06	3,38
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00	0,00
Зовнішній борг	77,44	125,94	216,45	244,99
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	16,23	40,11	140,83	180,09
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,98	3,84	4,68	3,74
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	31,03	51,62	68,23	58,34
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	27,20	28,51	0,00	0,00
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,01	1,86	2,71	2,82

Зазначимо, що відповідно до структури державного боргу України гарантований державою борг має загальну тенденцію до збільшення. Гарантований державою борг за період 2013-2016 рр. збільшився на 1,53%. Як і в дослідженні щодо державного боргу, найбільша частка припадає на гарантований зовнішній борг. Так питома вага

гарантованого державою внутрішнього боргу за період 2013-2016 рр. складала відповідно 25,9; 18,1; 9,0; 7,3 %, а зовнішнього за цей же період відповідно – 74,1; 81,9; 90,9; 92,7 %. Така тенденція може свідчити про збільшення боргової ліквідності держави, що означає здатність країни відповідати за свої боргові зобов'язання.

За даними табл.2 державний борг України збільшується значними темпами в порівнянні з темпами збільшення гарантованого державою боргом.

Основні чинники, що активізували зростання державного боргу в Україні, є як об'єктивними так і суб'єктивними (рис. 1).

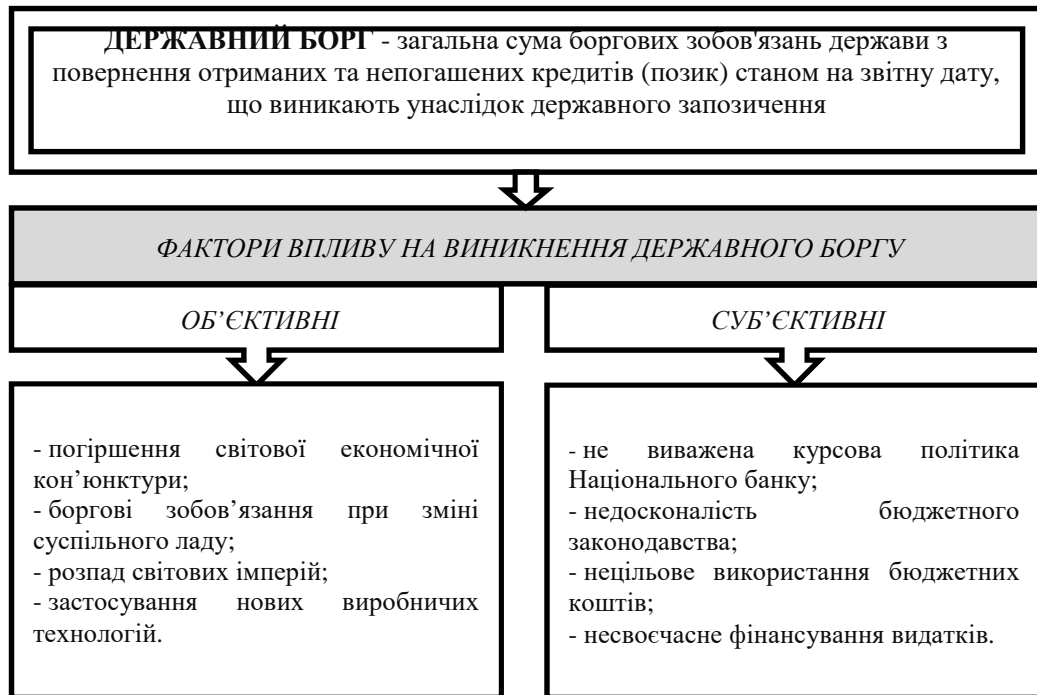

Рис. 1 – Фактори зростання державного боргу

Органи державної влади терміново повинні вжити заходів щодо недопущення безконтрольного зростання державного боргу. Зовнішні фінансові джерела потрібно розглядати з точки зору їх обсягу й з позицій ефективності використання. Питання подальшого залучення зовнішніх фінансових ресурсів потрібно вирішувати, насамперед, з позицій ефективного їхнього використання для економічного розвитку країни. Таким чином, структура державного боргу України має бути зміщена до переважання внутрішніх боргових зобов'язань над зовнішніми. Запозичення мають здійснюватися переважно в національній валюті.

У ситуації, що склалась у державі навколо боргового навантаження, особливо гостро постає питання вдосконалення боргової політики. Основні пріоритети держави, принципи та напрями оптимізації в борговій політиці розглянуто на рис.2.

За умов боргової кризи, бажано звернути увагу на ефективність боргової політики. Це виходить з того, що деякі аспекти управління заборгованістю, які діяли раніше, вже не діють. Не бажано сліпо орієнтуватися на критичний рівень відношення державного боргу країни до ВВП, який дорівнює 60 %, а потрібно намагатися мінімізувати рівень боргу по відношенню до ВВП країни та інших показників економічного розвитку. Доцільність та ефективність боргової політики сприятимуть виведенню України з критичного становища та захисту її фінансової безпеки.

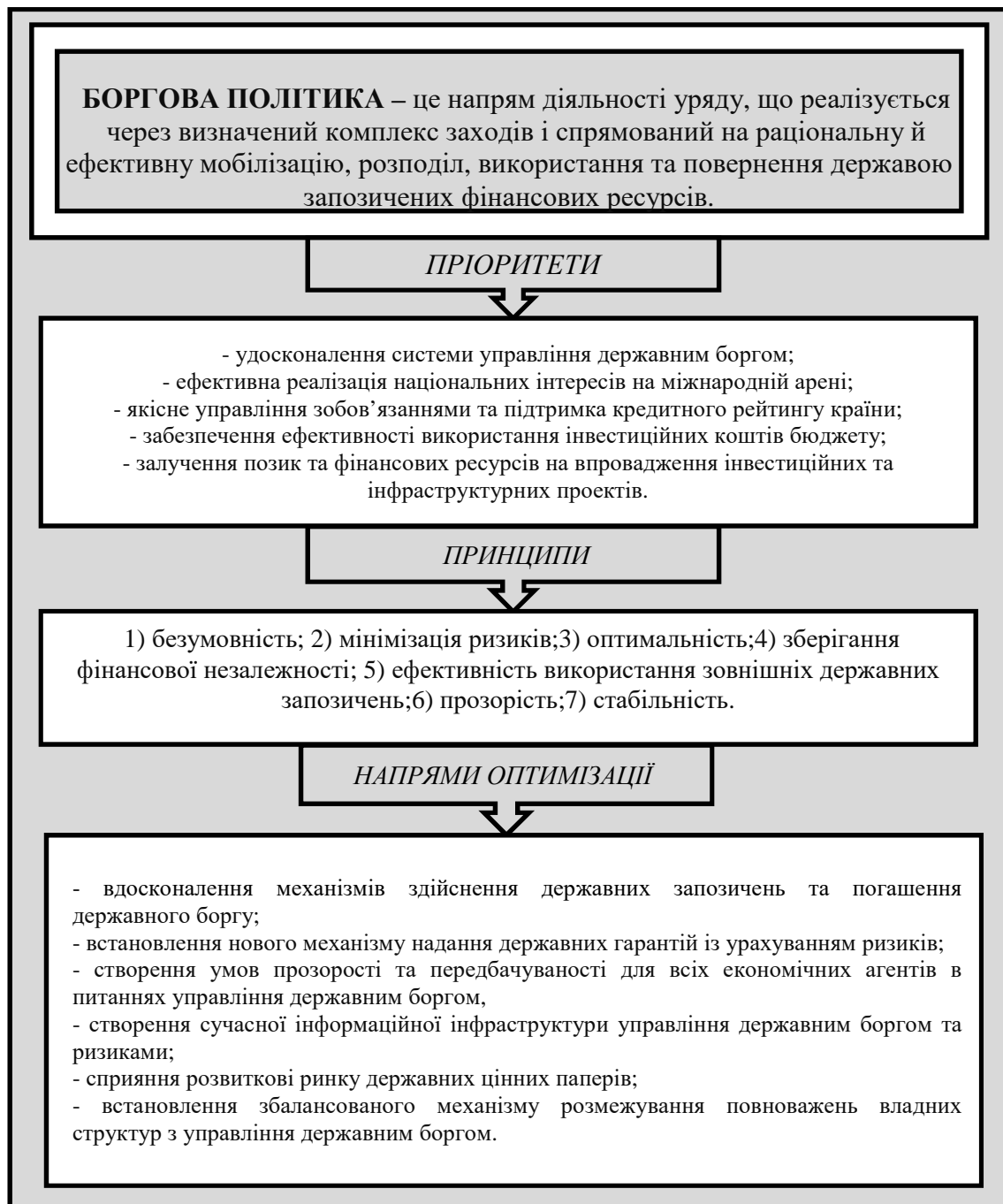

Рис. 2 – Системний підхід реалізації боргової політики

Висновки. Державний борг країни є одним із важливіших чинників впливу на економічну безпеку держави. Надмірне залучення коштів на недосить вигідних умовах поряд з нераціональним їх використанням перешкоджають довгостроковому економічному зростанню країни. Щоб розрахуватися з кредиторами, країна вимушена все більше ресурсів відволікати від потреб соціально-економічного розвитку. Це, у свою чергу, веде до скорочення витрат державного бюджету, згорання капіталовкладень. За результатами проведеного аналізу логічно зазначити, що структура державного боргу України має бути зміщена до переважання внутрішніх боргових зобов'язань над зовнішніми. Запозичення мають здійснюватися переважно в національній валюті. Тільки ефективна боргова політика може підвищити рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету та сприяти економічній міцності країни.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України (редакція від 20.09.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>.
2. Базилевич В.Д. Макроекономіка: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик. – К.: Знання, 2007. – 703 с.
3. Ватаманюк З.І. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка : навч. посіб. / [З.І. Ватаманюк, С.М. Панчишин, С.К. Ревенчук та ін.]. – К.: Альтернативи, 2005. – 608 с.
4. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи / Т.П. Вахненко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 14–28.
5. Дубницька Н.І. Державний борг / Н.І. Дубницька // Перехідні економічні системи. – Львів, 2007. – Вип. 6. – С. 107–108.
6. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – К.: Знання, 2002. – 566 с.
7. Капаєва Л.М. Фінансове право: навч. посіб. / Л.М. Капаєва, М.С. Лях. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 248 с.
8. Макконелл Р. Макроекономіка: пер з англ. / Р. Макконелл, С. Брю. – Львів: Просвіта, 1997. – 671 с.
9. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т.1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
10. Романенко О.Р. Фінанси: навч.-метод. посіб. / [О.Р. Романенко, С.Я. Огородник, М.С. Зязюк та ін.]. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.
11. Руденко Ю.М. Вплив державного боргу на економічний розвиток України / Ю.М. Руденко // Формування ринкової економіки. – 2007. – № 8. – С. 162–171.
12. Мірошніченко І.С. Зовнішня заборгованість України як чинник впливу на економічну безпеку держави в умовах Глобалізації / І.С. Мірошніченко // Облік і фінанси. – 2014. – № 3 (65). – С. 102–109.

References:

1. Byudzhetniy kodeks Ukraїni (redaktsiya від 20.09.2015) [Yelectronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>.
2. Bazilevich V.D. Makroyekonomika: pidruchnik / V.D. Bazilevich, K.S. Bazilevich, L.O. Balastrik. – K.: Znannya, 2007. – 703 s.
3. Vatamanyuk Z.I. Yekonomichna teoriya: makro- i mikroyekonomika : navch. posib. / [Z.I. Vatamanyuk, S.M. Panchishin, S.K. Revenchuk ta in.]. – K.: Al'ternativi, 2005. – 608 s.
4. Vakhnenko T.P. Osoblivosti formuvannya derzhavnogo borгу ta upravlinnya yogo skladovimi v period finansovoi krizi / T.P. Vakhnenko // Finansi Ukraїni. – 2009. – № 6. – S. 14–28.
5. Dubnits'ka N.I. Derzhavniy borg / N.I. Dubnits'ka // Perekhidni yekonomichni sistemi. – L'viv, 2007. – Vip. 6. – S. 107–108.
6. Zagorodniy A.G. Finansoviy slovník / A.G. Zagorodniy, G.L. Voznyuk, T.S. Smovzhenko. – K.: Znannya, 2002. – 566 s.
7. Kapaeva L.M. Finansove pravo: navch. posib. / L.M. Kapaeva, M.S. Lyakh. – K.: Tsentr navchal'noї literaturi, 2004. – 248 s.
8. Makkonell R. Makroyekonomika: per z angl. / R. Makkonell, S. Bryu. – L'viv: Prosvita, 1997. – 671 s.
9. Yekonomichniy yentsiklopedichniy slovník: U 2 t. T.1 / Za red.. S.V. Mochernogo. – L'viv: Svít, 2005. – 616 s.
10. Romanenko O.R. Finansi: navch.-metod. posib. / [O.R. Romanenko, S.YA. Ogorodnik, M.S. Zyazyuk ta in.]. – K.: KNEU, 2003. – 387 s.
11. Rudenko YU.M. Vpliv derzhavnogo borгу na yekonomichniy rozvitok Ukraїni / YU.M. Rudenko // Formuvannya rinkovoi yekonomiki. – 2007. – № 8. – S. 162–171.
12. Miroshnichenko I.S. Zovnishnya zaborgovanist' Ukraїni yak chinnik vplivu na yekonomichnu bezpeku derzhavi v umovakh Globalizatsii / I.S. Miroshnichenko // Oblík i finansi. – 2014. – № 3 (65). – S. 102–109.

Keywords: *national debt, a debt, external debt, internal debt, promissory policy, efficiency, factors of influence, is assured the state.*

Ключові слова: *державний борг, гарантований державою борг, зовнішній борг, внутрішній борг, боргова політика, ефективність, фактори впливу.*

Ключевые слова: *государственный долг, гарантирован государством долг, внешний долг, внутренний долг, долговая политика, эффективность, факторы влияния.*